

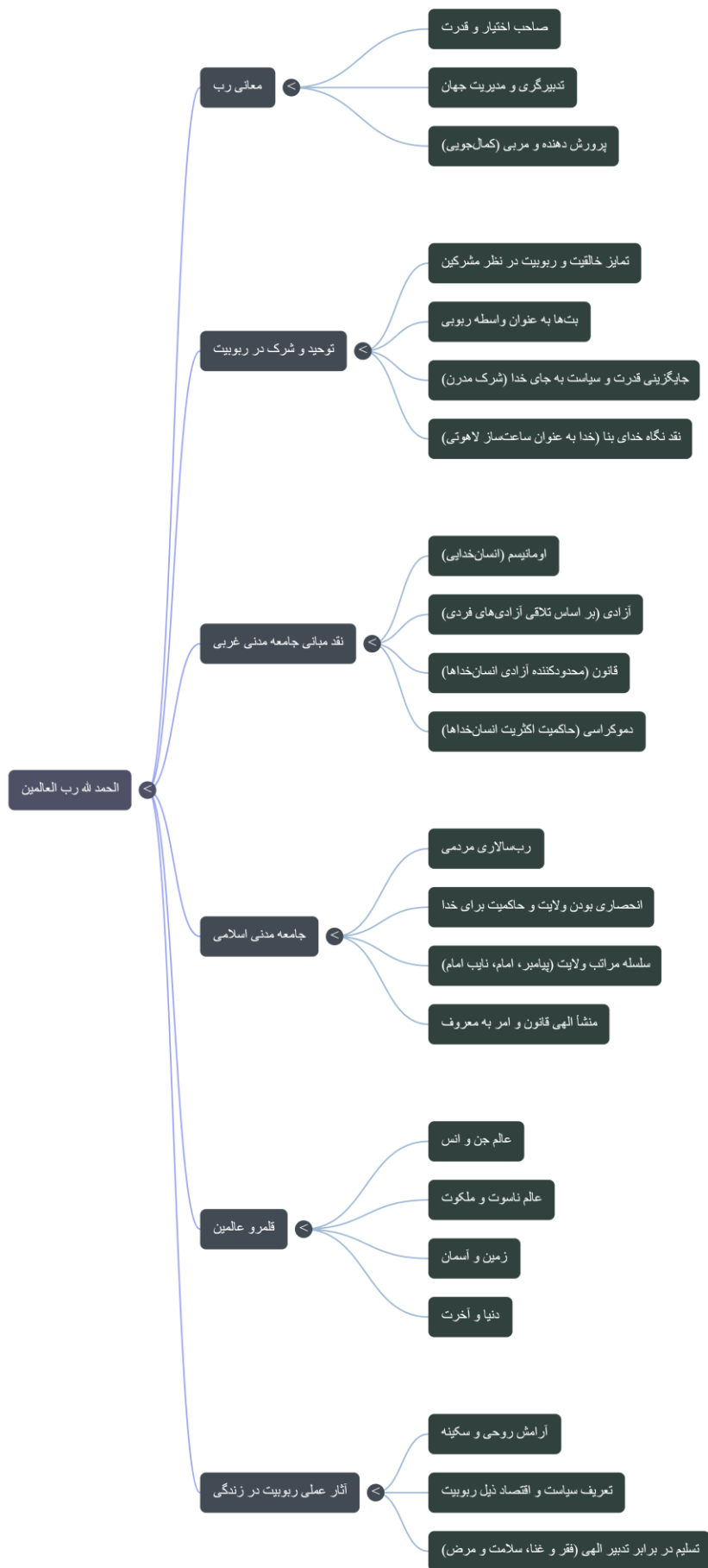
بسم الله الرحمن الرحيم

دوره تفسیر المیزان ۱

سوره حمد ۵

مدرس دوره: دکتر سید محمد صالح هاشمی

گلپایگانی

درس هفتم: سوره حمد ۵

چکیده

این گزارش به تحلیل و تبیین معنای واژه «رب» در سوره مبارکه حمد و پیامدهای کلامی، اجتماعی و سیاسی آن بر اساس متن مورد بررسی می‌پردازد. بر اساس این تحلیل، مفهوم ربوبیت فراتر از خالقیت صرف بوده و شامل سه رکن اصلی «صاحب‌اختیاری»، «تدبیرگری» و «پرورش‌دهندگی» است. چالش اصلی توحید در طول تاریخ، نه در پذیرش خداوند به عنوان خالق، بلکه در پذیرش او به عنوان «رب» (مدبر و حاکم) بوده است. این سند تضاد مبنایی میان جامعه مدنی غربی (مبتنی بر اومانیزم و انسان‌خدایی) و جامعه توحیدی (مبتنی بر رب‌سالاری) را تبیین کرده و نشان می‌دهد که چگونه اعتقاد به ربوبیت الهی می‌تواند منجر به آرامش فردی و اصلاح ساختارهای سیاسی و اقتصادی شود.

۱. تبیین معناشناسی واژه «رب»

واژه «رب» در عبارت «الحمد لله رب العالمین» تنها به معنای مالک نیست، بلکه سه لایه معنایی عمیق در آن نهفته است که خداوند را از مفاهیم انتزاعی یا منفعل متمایز می‌کند:

- **صاحب‌اختیاری و قدرت:** رب به معنای مالک و صاحب‌اختیار مطلق است. همان‌گونه که عبدالمطلب خود را «ربّ ابل» (صاحب شتران) نامید، خداوند نیز صاحب‌اختیار تمام وجود است.
- **تدبیرگری (مدیریت فعال):** ربوبیت به معنای اداره و تدبیر لحظه به لحظه عالم است. خداوند تنها یک مالک قدرتمند نیست، بلکه پادشاهی است که تمام امور جهان را تدبیر می‌کند.
- **پرورش‌دهندگی و کمال‌جویی:** رب از ریشه «ربب» به معنای پرورش‌دهنده‌ای است که موجودات (مربوبین) را در مسیر کمال هدایت کرده و آن‌ها را به غایت وجودی‌شان می‌رساند.

۲. تقابل تاریخی و مدرن بر سر مفهوم ربوبیت

ریشه اصلی اختلافات دینی و سیاسی در طول تاریخ، نه در «الوهیت» (خالق بودن خدا)، بلکه در «ربوبیت» (اداره‌کنندگی خدا) بوده است.

الف) شرک سنتی (قوم نوح و بت پرستان)

مشرکان خدا را به عنوان خالق قبول داشتند، اما به دلیل تصور غلط از عظمت الهی، او را فراتر از آن می‌دیدند که مستقیماً با انسان در ارتباط باشد. لذا:

- بت‌ها را به عنوان «واسطه» و «رب‌النوع» قرار می‌دادند (مانند رب بارندگی یا رب جنگ).
- خدا را در جایگاه خالق نگاه می‌داشتند اما تدبیر امور را به بت‌ها واگذار می‌کردند.

ب) شرک مدرن و نگاه غرب (خدا به مثابه بنا)

در جهان امروز، تفکر غربی (لیبرالیسم) خدا را به مثابه یک «بنا» یا «ساعت‌ساز» می‌بیند:

- **تمثیل بنا:** مانند بنایی که ساختمانی را می‌سازد و سپس می‌رود؛ ساختمان پس از ساخت نیازی به حضور بنا ندارد.
- **خداوند ساعت‌ساز:** خدایی که جهان را کوک کرده و رها کرده است تا طبق مکانیسم خود پیش برود.
- **نتیجه:** در این نگاه، بشر مدعی است که نیازی به حضور دائمی خدا در اداره جهان (سیاست و اقتصاد) نیست و انسان جایگزین او در مقام تدبیر شده است.

۳. نقد جامعه مدنی غربی از منظر توحیدی

متن به تحلیل ارکان چهارگانه جامعه مدنی غربی پرداخته و آن‌ها را ناشی از حذف ربوبیت الهی می‌داند:

رکن جامعه مدنی غربی	مبنای فکری	تبیین از منظر توحیدی
اومانیسم (انسان‌گرایی)	انسان جایگزین خدا	«خدا تشییع و خاک‌سپاری شده» و انسان بر جای او نشسته است.
آزادی مطلق	حق الهی انسان	آزادی هر فرد (خدا) تا جایی محترم است که به آزادی دیگری لطمه نزند.
قانون بشری	ضرورت تحدید آزادی	چون آزادی‌ها با هم تلاقی دارند، قانونی لازم است که توسط خود انسان‌ها وضع شود.
دموکراسی	حاکمیت اکثریت	حق قانون‌گذاری صرفاً متعلق به اکثریت «انسان‌خداها» است.

نکته کلیدی: در نگاه توحیدی، مرز آزادی جایی است که به «خودِ عالی» انسان لطمه وارد نشود، نه صرفاً جایی که به آزادی دیگران برخورد کند.

۴. الگوی جامعه مدنی اسلامی (رب سالاری مردمی)

در مقابل الگوی غربی، جامعه توحیدی بر اساس «ربوبیت الهی» شکل می‌گیرد:

۱. منشأ قانون: تنها خداوند (رب) حق حاکمیت، امر و نهی دارد. هیچ‌کس بر دیگری حق حکومت ندارد مگر به اذن الهی.
۲. سلسله‌مراتب ولایت: ولایت بالذات متعلق به خداست و بالعرض به پیامبر، امام معصوم و نایب او منتقل می‌شود.
۳. رب سالاری مردمی: مشارکت مردم در ذیل ربوبیت الهی تعریف می‌شود. انتخاب حاکم توسط مردم باید با اذن و چارچوب الهی باشد.
۴. جامعیت ربوبیت: ربوبیت خداوند بر تمام عوالم (جن، انس، ملکوت و ناسوت) حاکم است و هیچ حوزه‌ای (از جمله سیاست و اقتصاد) خارج از تدبیر او نیست.

۵. آثار فردی و اجتماعی پذیرش ربوبیت

اعتقاد قلبی به اینکه «الله رب است»، پیامدهای عملی گسترده‌ای در زندگی دارد:

- آرامش روانی: اگر انسان بداند رزق، سلامت، فقر و ثروت همگی تحت تدبیر «رب» و برای رشد اوست، از غصه رها شده و در هر حالتی (پیروزی یا شکست ظاهری) خود را پیروز می‌بیند.
- استمرار وجودی: برخلاف نگاه غربی، وجود عالم لحظه به لحظه از جانب رب افزوده می‌شود (مانند خانه‌ای که در ذهن تصور می‌شود و برای بقا نیاز به توجه مداوم دارد).
- اصلاح ساختاری: اگر سیاستمداران و فعالان اقتصادی، جامعه را در ذیل ربوبیت الهی ببینند، وضعیت جامعه بهبود یافته و مورد عنایت خداوند قرار می‌گیرد.
- ذکر و نیایش: تکرار واژه «یا رب» در سجده، نشان‌دهنده پیوند تمام نفس‌ها و وجود انسان به منبع ربوبیت است.